

NIO – FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

NR 1 • 2016

NYTT HÖST-
NUMMER!

SÄKERHETSPOLISENS UPPKOMST / EN EKONOM FÖR MILJÖN

TCO OCH INTERNATIONALISMEN / INTERVJU MED NORA BATESON / MAKTSPEL I SKOLAN

Innehåll

Nr 1 2016

- 5 **Ledare**
- 6 **Vetenskapens natur**
- 11 **Säkerhetspolisens uppkomst**
- 14 **En ekonom för miljön**
- 18 **Hur såg lärarna på diktaturer?**
- 22 **TCO och internationalismen**
- 28 **Maktspelet i skolan**
- 33 **Fackligt samarbete om anställningstryggheten**
- 36 **Recensioner**

Skribenter i Nio-Fem Nr 1 2016

Jenny Langkjaer / Benny Johansson / Per Höjeberg / Leif Jacobsson / Lars Håkansson

Omslagsbild: En man bevistar Svenska skolmuseet 1958. Foto: Foto-Hernried, TAM-Arkiv.

NIO-FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

Ansvarig utgivare

Lars-Erik Hansen

lars-erik.hansen@tam-arkiv.se

Redaktör

Leif Jacobsson

leif.jacobsson@tam-arkiv.se

Layout

Karin Didring

mejlatill@didring.se

Grafisk form

Melissa Rydquist

Illustratörer

Maria Jonsson, Ulf Lundkvist

Omslag

En man bevistar Svenska skolmuseet 1958.

Tryck

Östertälje tryckeri

ISSN 2001-9688

Nio - Fem är en tidskrift som ges ut av TAM-Arkiv och som tidigare hette *TAM-Revy*.

Tidskriften innehåller artiklar om tjänstemanna- och akademikerrörelsernas historia och nutid, olika yrkesgrupper och arbetslivets förändring, rapporter och forskning, aktuellt på TAM-Arkiv och lyfter fram källmaterial ur arkiven.

Tidskriften utkommer 2-3 ggr/år.

TAM-ARKIVS MEDLEMMAR

Akademikerförbundet SSR

Civilekonomerna

DIK

Fackförbundet ST

Finansförbundet

FTF – Facket för försäkring och finans

Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter (FSA)

Förhandlings- och samverkansrådet (PTK)

Försvarsförbundet

Journalistförbundet

Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA)

Lotsförbundet

Läkarförbundet

Läraryrket

Lärarnas Riksförbund (LR)

Naturvetarna

Nordiska finansanställdas union (NFU)

Offentliganställdas Förhandlingsråd (OFR)

Polisförbundet

Saco-förbundet Trafik och Järnväg

Sjöbefälsföreningen Offentliganställda (SBFO)

Skogs- och Lantbrukstjänstemannaförbundet (SLF)

Svenska Folkhögskolans Lärarförbund (SFHL)

Svenska Läkaresällskapet

Sveriges akademikers centralorganisation (Saco)

Sveriges Ingenjörer

Sveriges Skolledarförbund

Sveriges Tandläkarförbund

Sveriges Universitetslärarförbund (SULF)

Teaterförbundet (TF)

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Tull-Kust

Unionen

Vision

Vårdförbundet

Yrkesföreningen Miljö och Hälsa (YMH)

Höstnummer

” Kalla ingen lycklig innan han är död; först på barnen ser du hur en människa varit.” (GT: Jesus Syraks vishet, vers 11:28). Med dessa ord ville den gammaltestamentlige vishetsläraren mana oss att se allting i ett längre perspektiv. Vem har sista ordet? Nu när hösten kommer är det lätt att vi glömmer de ljusare tiderna. Och omvänt, när ljuset återkommer minns vi sällan de mörkare perioderna. Att se saker i ett längre historiskt perspektiv är också en uppgift för TAM-Arkiv. Genom att ge ut detta nummer vill vi öka kunskapen om våra arkivbildares förflutna. Men vi hoppas också bidra till att öppna upp nya perspektiv.

Vetenskapliga, professionella och andra grupper arbetar ofta skilda från varandra. Ofta kolliderar deras synsätt och intressen. Vad betyder det? I detta nummer av ”Nio-Fem” intervjuas forskningsledaren Nora Bateson som reflekterar över de motsättningar som uppkommer i ett system präglad av separata ”stuprör”. Samtidigt tror hon inte att det är någon större idé att omorganisera systemen. Problemet är istället vårt sätt att uppfatta tillvaron, vår ”epistemologi”.

Från och med andra världskrigets slut började TCO allt mer engagera sig i frågor kring internationell solidaritet. Tjänstemannarörelsen har alltså en lång och intressant historia av internationellt biståndarbete. Hur denna historia har gestaltat sig är temat för en längre artikel.

Jag vill tacka alla dem som på olika sätt bidragit till att detta nummer av ”Nio-Fem” har blivit så intressant som det blivit. De externa skribenter som bidragit med artiklar är historikerna Jenny Langkjaer och Per Höjeberg, ekonomhistorikern Lars Håkansson samt antropologen Kajsa Rudbeck och f.d förbundsdirektören för Civilekonomerna Benny Andersson.

Jenny Langkjaer har forskat kring en spännande del av polisens tidiga historia. Säkerhetspolisens arkiv är givetvis stängt för insyn för såväl forskare och allmänhet. Men för tiden kring förra sekelskiftet har preskriptionstiden gått ut och de hemliga arkiven har öppnats. Det har skapat en fas-

cinerande möjlighet att studera säkerhetspolisens uppkomst.

Per Höjebergs artikel handlar om synen på de totalitära ideologierna i mellankrigstidens svenska skoldebatt. Både nazismen och kommunismen var under denna period ideologier som präglade skolväsenden i vår omvärld. Hur såg de svenska lärarna på det?

Lars Håkansson har med hjälp av vårt arkivmaterial forskat i hur den svenska arbetsrätten speciellt hur Lagen om anställningsskydd (LAS) växte fram som ett resultat av fackligt samarbete.

Kajsa Rudbeck visar i sin artikel vilken typ av maktspel mellan lärare och elever som kan prägla en klassrumssituation. Hon reflekterar sedan över vilka relationer och rollfördelningar som uppstår i sådana maktmöten.

Benny Anderson berättar i sitt bidrag om en ekonomordförande – Jan-Eskil Jörby – som inom fackförbundet Civilekonomerna bidragit till att lyfta fram miljöfrågorna. Artikeln argumenterar för att ekonomi (som betyder hushållning) och miljö egentligen är ämnesområden som är sammanlänkade. Ordförande Jörby gjorde även andra epokgörande insatser för sitt förbund och artikeln ger en bild av hans totala gärning.

Som vanligt avslutas numret med några korta recensioner av nyutkommen litteratur med relevans för TAM-Arkiv och dess samlingar. Trevlig läsning!

LEIF JACOBSSON
Redaktör

Hon är bl.a. filmmakare,
författare och föreläsare.
Och hon leder Bateson-
institutet.

Vetenskapens natur

Att bli en kompetent akademiker kan vara en tillgång på en hård arbetsmarknad. Men **NORA BATESON**, som leder forskningsinstitutet The International Bateson Institute, menar samtidigt att den akademiska forskningen som den bedrivs idag leder till att vi **FRAGMENTERAR** verkligheten.

TEXT Leif Jacobsson, TAM-Arkiv FOTO Andreas Lindahl

"Vem jag är?" "Det kan jag knappast säga därför att jag har förändrats så mycket!"

Nora Bateson är en mycket upptagen kvinna. Ständigt på resande fot. När jag ringer för att få en intervju är hon precis på väg till Grekland. Hon väljer att

träffas på konstnärsfikat Ritorno i centrala Stockholm. När jag kommer in i lokalen slår jag av dess atmosfär som har en doft av en svunnen tid. Allt har en lite ålderdomlig karaktär. Det är inte mycket folk så här tidigt på dagen. Endast på några få platser i rummet sitter det människor och utbyter tankar. Jag slår mig ned och väntar på Nora.

När hon dyker upp och jag startar bandspelaren vill jag få insikt i hennes livshistoria. Min första fråga blir följdaktligen "Vem är du"? Hon skrattar till:

– Din fråga får mig att tänka på den där fjärlslarven i "Alice i Underlandet" som ställde just den frågan till Alice. Hon svarade då "Det kan jag knappast säga därför att jag har förändrats så mycket!"

Nora arbetar i själva verket inom många fält: hon är bl.a. filmmakare, författare och föreläsare. Och hon leder Bateson-institutet. Det har numera sitt säte i Stockholm, även om det inkluderar ett nätverk av forskare över hela världen. Hon föddes i USA år 1968. Men kärleken till en svensk musiker ledde till att hon flyttade till Sverige. Det märks att hon är van att föreläsa: hon talar fort och energiskt.

FADERN GREGORY BATESON

Hennes far var Gregory Bateson. För mig är han bekant som en av de mest betydande forskarna inom ämnet antropologi. Men Nora berättar att han var mycket mer än så. En psykolog skulle förmodligen tänka att han varit mest viktig för psykologin, en

ekolog att han gjort insatser i detta ämne medan en systemteoretiker skulle reflektera över hans bidrag inom systemteorin, menar hon. I själva verket, säger hon, var ju Gregory verksam inom alla dessa ämnen! Han arbetade vid en rad olika universitet. Men han accepterade aldrig att bli anställd vid något av dem. Det skulle visserligen ha inneburit en ekonomisk trygghet och lett till prestige. Men samtidigt skulle det ha hindrat den typ av vetenskaplig forskning som han ville bedriva. Om han exempelvis hade blivit professor i antropologi skulle han inte längre ha kunnat arbeta inom det ekologiska fältet. Och det var just det han ville göra: gå över de snäva akademiska gränserna. På det sättet var han radikal i sin tänkande, menar hon. Som barn hade Nora en mycket god relation till sin far, något som hon också visar i filmen "An ecology of mind". Fadern lärde sig av allting och av alla människor hävdar hon. Och av honom lärde sig Nora att lärandeprocessen är något som aldrig upphör.

Det visar sig att hon är ättling till en lång rad släktingar som – på liknande sätt – gått sina egna vägar. Hennes farfar, William Bateson, var en förgrundsgestalt inom genetisk forskning. Det var också han som myntade ordet "genetik". Han lämnade en anställning vid universitetet i Cambridge. Orsaken var att han inte trodde på att det genetiska arvet endast kunde förstås som en linjär process som det hävdades inom den på hans tid populära kromosomteorin. Han insåg att den genetiska informationen måste ses som beroende av sitt sammanhang. Det måste förstås utifrån hur organismerna samverkar med och ömsesidigt lär av varandra. Det är så evolutionen fungerar. Det handlar inte om något statiskt. Så det var orsaken till att också han lämnade akademien.

Just nu talas det mycket om att forskningen borde vara tvärvetenskaplig. Om jag vill stu-

Och av honom lärde sig Nora att lärandeprocessen är något som aldrig upphör.

dera dig så skulle jag vara tvungen att välja infallsvinkel. Är du ett biologiskt projekt? Är du ett antropologiskt projekt? Eller är du ett projekt som man kan studera i termer av ekonomi? Det finns ju många vetenskapliga sätt att se på dig. Vem är du? Och då inser vi att om vi väljer en infallsvinkel så förlorar vi

mycket information. Det är därför tvärvetenskap blivit populärt.

– Ok, säger Nora, men om jag säger till dig: ”Kära Leif, du är egentligen inte tvärvetenskaplig. Du är du. Livet är nog räknat inte tvärvetenskapligt. Det är endast liv.”

Det var i grunden så hennes far och även

Foto: wikipedia commons

Det visar sig att hon är ättling till en LÅNG RAD släktingar som – på liknande sätt – gått sina egna vägar.

Alice och en fjärilslarv i Lewis Carrolls berättelse "Alice i Underlandet".

I naturen
finns ett
INTRIKAT nät
av ömsesidiga
beroenden.

farfar såg på forskningen. Det handlade inte om sedvanlig tvärvetenskap där olika discipliner utbyter information ("vetenskap på tvären" har det också kallats). Istället hade deras forskning ett tema. De ville studera levande varelser, deras relationer och ömsesidiga beroende. Hur allt liv är relaterat till allt annat.

I naturen finns ett intrikat nät av ömsesidiga beroenden. Problemet är att vi människor inte verkar se och respektera detta. Vi tenderar istället att se naturen som ett objekt. Det är det som har lett till den ekologiska krisen. Ytterst handlar det om en konflikt mellan hur vi människor tänker och hur naturen fungerar. Vårt sätt att uppfatta naturen är heller inte något "naturligt" utan något kulturellt konstruerat. Vi ser inte heller hur de mänskliga relationerna är ömsesidigt beroende och sambandet mellan ämnesområden. Vi spaltar upp verkligheten.

FACKLIG SÄRORGANISERING

När jag berättar för Nora om den fackliga särorganiseringen i Sverige mellan "arbetare", "tjänstemän" och "akademiker" funderar hon ett tag och säger sedan:

– Well, jag tror att den typ av organisering som den du just beskrev är ett absolut förutsägbart resultat av en epistemologi som ser livet som separerat.

Samtidigt tror hon inte att det skulle vara till särskilt stor hjälp att omorganisera systemet. Var och en ser saker på sitt sätt: det är rätt enligt deras sätt att se. Allt är Ok. Problemet ligger inte i organisationen som sådan utan i vårt sätt att tänka: hur vi uppfattar tillvaron som indelad.

Nora har stor respekt för den kunskap och rika historia som finns inom den akademiska världen. Hon har också arbetat för många akademiker och universitet världen över. Det är bara det att hon inte tror att det är den

enda vägen till kunskap. Det är inte universums centrum. Om man inte har publicerat sig, innebär det då att man inte har kunskap, undrar hon.

EN NY FORSKNING

För mig – säger Nora – är det viktigt att forskningen hittar andra sätt och vägar att finna sig i relation till vår ekonomi. Hon tror inte på att ekonomin bör exkluderas. Men den kan inte vara allt. Vad vi måste göra är att studera de små tingen men samtidigt ha förmågan att zooma ut för att upptäcka de större sammanhangen. Det är samma sak med de stora utmaningar vi ställs inför just nu. Vi kan t.ex. inte skilja miljöproblemen från den stora migrationen menar hon. Ändå är det just det misstaget vi gör. Vi ser olika frågor som isolerade från varandra. Och därför blir det också fel när vi försöker att avhjälpa problemen. Men det finns hopp:

– Det är här mitt arbete med det internationella Bateson-institutet kommer in. Det viktigaste i vår tid tror jag är att vi utvecklar ett sätt att forska som kan ta i beaktande de komplexa sambanden och relationerna som existerar.

Nyligen har hon blivit klar med boken "Small Arcs of Larger Circles" som också speglar Bateson-institutets forskningsansats. Men det finns utmaningar på vägen. Vi arbetar hela tiden aktivt för att få finansiering, berättar hon. Men det är väldigt svårt för människor i våra existerande system att förstå hur viktig vår forskningsansats är. Det är svårt för någon som stödjer utbildningsforskning att förstå att man också bör stödja kunskap om miljö eller forskning om migrationsmönster. Men, utbrister hon, allt detta hänger ju ihop! Den stora utmaningen är än så länge att få människor att förstå sambanden fullt ut. Låter intressant tycker jag. Vi avslutar intervjun och dagen är ännu ganska ung. När Nora lämnar fiket går hon åt sitt eget håll.

Säkerhetspolisens uppkomst

En särskild polismyndighet – Säpo – övervakar idag personer som anses utgöra ett ”hot mot rikets säkerhet”. Men ursprungligen låg ansvaret inom det ordinarie polisväsendet. Historikern **JENNY LANGKJÆR har forskat i hur det moderna säkerhetspolisiära arbetet växte fram under perioden 1885-1922.**

TEXT Jenny Langkjær

Polissablar från TAM-Arkivs föremålssamling

Under 1800-talet moderniserades det svenska polisväsendet. Försvaret av Sveriges gränser mot yttre hot ansvarade den svenska militären givetvis för. Men under 1800-talets andra hälft utkristalliserades en rad nya hot mot samhället, i form av politiska rörelser som genom sitt budskap om en ny samhällsordning utgjorde ett inre hot mot den rådande ordningen. Dessutom växte oron hos makthavarna över ökningen av utländska medborgare som misstänktes vara spioner eller politiska agitatorer. Det föll på det unga polisväsendets lott att hantera dessa uppfattade hot. En särskild säkerhetspo-

lisiär verksamhet växte fram. Under 1900-talet utvecklades den till en ny gren på polisens verksamhetsträd.

TVÅ HOT

Både utländska och svenska medborgare kom att bli utsatta för omfattande övervakning kring sekelskiftet 1900. Särskilt omfattande var övervakningen i Stockholm, där Stockholmspolisens kriminalavdelning hade ansvar för att hantera frågor rörande politiska rörelser och utländska medborgare. Övervakningen av de båda grupperna skiljde sig markant åt.

Med start 1885 övervakade Kriminalavdnngen politis-

Ryske undersåten Woldemar Andersson fotograferad, troligen med dold kamera, på 1910-talet. Källa: Riksarkivet

ka möten. Det hände att ordningspolisens uniformerade konstaplar skickades till möten för att hålla uppsikt, men åsynen av polisuniformen tycks ha retat upp mötesdeltagare. Det var istället de civilklädda konstaplarna från kriminalpolisen som ända in på 1920-talet kom att ansvara för övervakningen av politiska möten.

Mellan 1885 och 1922 övervakades åtminstone 2000 politiska möten. Fokus låg klart och tydligt på arbetarrörelsen, i form av socialdemokrater, ungsocialister och fackförbund, men även liberala och antireligiösa möten blev övervakade. Två eller flera kriminalkonstaplar närvarade vid sådana möten. Väl där antecknade konstaplarna allt som talare och åhörare sade och gjorde. Rapporter från möten skrevs samma dag eller dagen efter mötet, vilket innebar ett digert

pappersarbete för konstaplarna. Vissa rapporter bestod av enbart en sida, men många andra kunde uppgå till flera sidor med ordagranna återgivelser eller noggranna sammanfattningar av vad som sagts.

Utländska medborgare hanterades på ett helt annat sätt. En utbredd utlänningsrädsla präglade det svenska samhället. Denna riktades framför allt mot personer som kom resande österifrån, särskilt från Ryssland. Efter 1905 medförde resningen mot tsaren och ökade oroligheter i Ryssland att antalet inresande personer österifrån till Sverige ökade, vilket myndigheterna oroades över. De utländska personerna blev utsatta för en övervakning som fokuserades kring individen. De tvingades genomgå förhör trots att ingen brottsmisstanke fanns, de ålades anmälningsskyldighet, fick sina signalement nedtecknade och blev fotograferade och skuggade på gator och torg. Personakter där information samlades kring utländska individer upprättades i stor omfattning. Sådana metoder användes inte för svenska medborgare som var aktiva inom politiska organisationer. Mot slutet av första världskriget började kriminalpolisen utsätta de inhemska politiska aktörerna för den individuella övervakning som de utländska medborgarna blivit utsatta för i många år. Orsaken var att det inhemska socialistiska hotet blev allt mer sammankopplat med det socialistiska hotet från öster. När Sveriges socialdemokratiska vänsterparti anslöt sig till Komintern 1921 förstärktes denna koppling ytterligare. Den inre och yttre hotbilden hade då smält samman till en och samma.

KRIMINALPOLISENS VARDAG

Stora delar av landets befolkning såg polisen som överhetens representanter. Ett centralt inslag i arbetarrörelsens strategier mot polisen blev att offentligt förlöjliga både polisen, deras regler och deras metoder. Genom att göra så blev polisens och överhetens legitimitet ifrågasatt. En metod polisen använde för att kontrollera politiska demonstrationer var att granska och beslagta fanor vars budskap ansågs strida mot lagen. Ett exempel på detta är en fana som 1911 beslagtogs av Stockholmspolisen, med texten "Polisen har tagit vår fana". Demonstranterna paraderade således runt med en fana som beskrev att demonstrationstågets fana just blivit beslagtagen. Kriminalpolisens svar på detta blev att så fort som möjligt gå in i tåget och beslagta även denna fana, vilket förmodligen fick en mycket komisk effekt.

Bara offentliga möten övervakades, och det var också på den offentliga arenan som arbetarrörelsen kunde vinna nya anhängare och röster. Det var här mötet mellan polis, politik och allmänhet skedde i en kamp om det offentliga rummet. Polisen begränsade genom en rad bestämmelser arbetarrörelsens möjligheter att ta plats i detta rum. Arbetarrörelsen hanterade dessa begränsningar genom att följa lagar och bestämmelser till punkt och pricka. Arrangörer såg till att demonstrationståg avgick i rätt tid, tågade på rätt gator och att alla deltagare på möten och i demonstrationer uppförde sig korrekt. Genom denna skötsamhet kunde polisens närvaro framstå som meningslös.

Det hände att arbetarrörelsen avsiktligt nästan bröt mot regler och bestämmelser. Till exempel kunde demonstrationståg som av polisen förbjödits att sjunga sånger, istället vissla sina arbetarsånger när de gick gatan fram. I ett sådant läge torde det ha varit svårt för de enskilda konstaplarna att avgöra vad som var lämpligast – att låta visslandet fortgå och därmed ge demonstranterna en seger, eller att gripa in men riskera att tappa ansiktet inför både

demonstranter och åskådare, när det blev uppenbart att det plötsligt var förbjudet att vissla på gatan.

Vid de tillfällen polisens åtgärder diskuterades på de offentliga mötena lades skulden för polisbrutalitet och övervakning på polisbefälen som ofta hade en mer välbärgad bakgrund än den vanlige konstapeln. En poliskonstapel hade ett tungt arbete med långa arbetspass, svår arbetsmiljö och låg lön. Att organisera sig fackligt var förenat med avsked om det uppdragades så sådana aktiviteter fick till en början ske i största hemlighet. Trots detta bildades 1903 Polisförbundet, som organiserade poliser över hela landet. Att konstaplarna många gånger identifierade sig mer med arbetarnas kamp för rättigheter i arbetslivet än med polisbefälen och överhetens syn på facklig verksamhet skulle knappast vara förvånande.

POLISENS BYRÅKRATISERING

Från slutet av 1800-talet genomgick Sverige såsom resten av västvärlden en byråkratiseringsprocess med utökad och effektivare byråkrati, något som gick hand i hand med en ständig specialisering av arbetslivet. Stockholmspolisens kriminalavdelning bildades 1856, och var en av de specialiseringar som karaktäriserade polisväsendet under perioden. Exempelvis bildades Prostitutionsavdelningen 1864 och den ridande polisen 1883.

Byråkratiseringen var inom den säkerhetspolisiära verksamheten mycket tydlig. Övervakningen av både politiskt aktiva och utländska medborgare karaktäriserades av en expansiv tendens, som innebar en tendens att samla rapporter från möten, förhörprotokoll, signalement, tips från allmänheten och mycket annat, för själva insamlandet skull snarare än för att använda den insamlade informationen som underlag för åtgärder.

När socialdemokratin i takt med 1900-talets fortskridande själva blev makthavare, flyttade övervakningens fokus till andra grupper. Framför allt kom kommunister att hamna i centrum för säkerhetspolisens intresse. Införandet av demokrati i Sverige innebar inte något upphörande av övervakning av varken utländska eller svenska medborgare. Tvärtom är perioden 1885-1922 enbart början på en lång historia av säkerhetspolisiär verksamhet under 1900- och 2000-talen.

Jenny Langkjaer är fil.dr. i historia och arkivarie

Två poliskonstaplar ca 1910. Fotograf okänd. Bild från TAM-Arkiv

En ekonom för miljön

Är miljö och ekonomi oförenliga frågor? **JAN-ESKIL JÖRBY** – tidigare förbundsordförande för Civilekonomerna – gjorde under sin ordförandetid miljöfrågorna till en av förbundets profilfrågor. **BENNY JOHANSSON**, f.d. förbundsdirektör för Civilekonomerna, ger här en bild av Jörby och hans gärning.

TEXT Benny Johansson ILLUSTRATION Andrea Klintbjer

Ar 1989 valdes Jan-Eskil Jörby till ny förbundsordförande för Civilekonomerna. Det var då ett litet Saco-förbund men med kraftig tillväxt. Civilekonomerna var under denna tid utsatt för konkurrens från många andra fackförbund, såväl inom som utom Saco-familjen. Det var t.o.m. så att det i förbundets strategidokument från 1986 nämndes att Saco-familjen var ett av de tre största hoten mot förbundet. Det måste således till ett slags balansakt: tillväxt i medlemsantal parat med tillväxt i respekt inom och för all del även utanför Saco-federationen.

Att bygga en stark fackförening för ekonomer var inte alltid lätt. Ekonomer har av hävd stått företagsledningen nära. Tanken att ansluta sig fackligt var i och med det inte alldeles naturlig för många. Genom att ekonomiutbildningarna ökade i omfattning blev fler och fler civilekonomer tjänstemän utanför den direkta ledningsfunktionen. Rekryteringsbasen ökade då. Ett s.k. ”kanslisamarbete”

med det större Civilingenjörsförbundet (CF – idag Sveriges Ingenjörer) hade inletts redan 1963. Det gav förbundets medlemsservice en större bredd och kvalitet. Men för att växa i storlek krävdes också tydliga profilfrågor.

Jörbys stora insats som förbundsordförande var att han lyfte fram helt nya och viktiga profilfrågor för Civilekonomerna. Under hans ordförandetid 1989–1997 växte förbundets medlemsantal drastiskt från c:a 11 000 till ungefär 19 000 medlemmar. 1997 hade Civilekonomerna blivit Sacos sjätte största förbund. Förbundets profilfrågor skulle vara sådana där medlemmarnas speciella kompetens skulle kunna utnyttjas i viktiga samhällsfrågor.

MILJÖN

Miljö kom att bli en av förbundets profilfrågor. Men är då inte ekonomin och miljöfrågorna svåra att förena? Låt oss gå till grunden. Ordet *ekonomi* kommer ursprungligen av ett grekiskt ord som betyder hushållning. Att värna om miljön är i högsta grad att hushålla med de

Jan-Erik Jörby

gemensamma resurserna. Under 1980-talet började miljödebatten bli alltmer väsentlig. Jörby som väcktes för miljön, bl.a. på grund av engagemang från ett av sina barn, insåg betydelsen och möjligheten av att Civilekonomerna tog tag i frågan. Men han insåg också hindren: "teoribildningen inom det miljöekonomiska området är inte bara eftersatt, den hämmas dessutom påtagligt av de förhärskande national- och företagsekonomiska doktrinerna. Ren luft och rent vatten behandlas i stort sett som fria tillgångar och deponering som ett ansvar för samhället. Miljöproblemens karaktär och långsiktighet gör att de inte heller uppfattas som direkt påtagliga utan kan skjutas på framtiden", skrev han 1995 i en polemik mot ett synsätt som då delades av många aktörer inom ekonomi och politik. Det var onekligen att sticka ut hakan. Samtidigt argumenterade han i sin krönika i jubileumsskriften "Civilekonomerna 60 år" för att miljöredovisning, miljökal-kylering och miljörevision skulle skapa nya arbetstillfällen för medlemmarna. 60-årsjubileet 1996 hade också syftet att markera för Saco-förbund och andra att Civilekonomerna var ett självständigt förbund med aptit på tillväxt och inflytande.

Här gavs ett tillfälle att lyfta ekonomernas kompetens i en viktig samhällsfråga. Till dåvarande miljöministern Anna Lindh och statsminister Göran Persson sändes ett förslag om en Nationell miljöstatsning som välfärdsmotor med rubriken: "Folkhemmet lever!" Det var ungefär samtidigt som Göran Persson lanserade idén om "Det gröna folkhemmet". Kanhända påverkades Persson här av Jörbys idéer. "Det gröna folkhemmet" var en diskussion som med tiden dog ut, men som ändå återkom för 5–6 år sedan, men mer som en analys kring varför S övergav frågan. Det kan säkert ha funnits tveksamhet från S att ta tillvara en så konkret idé från ett Saco-förbund. Jörby hoppades att väcka regeringens intresse och att Civilekonomerna skulle kunna spela en viktig roll i miljöarbetet. Förbundet skulle kunna kopplas till ett viktigt samhällsintresse. Han hoppades att miljöfrågan skulle kunna involvera de akademiska ekonomutbildningarna och att förbundet skulle upplevas som framtätsyftande av ekonomstudenterna. Frågan drevs också inom Nordiska Civilekonomförbundet (NCF). Nordiska Rådet uppvaktades i frågan i NCF:s regi.

MJUKA VÄRDEN

En annan fråga där förbundet stack fram hakan gällde

Här fanns ett
hårt motstånd bland
TRADITIONELLT skolade
revisorer och även om
några vanns för tanken
blev resultatet
magert

Handelshögskolan i Stockholm.

synen på mjuka värden. Det handlade om att investeringar i humankapitalet, att t.ex. kompetensutveckling och utbildning borde kunna hanteras bokföringsmässigt på samma sätt som investeringar i maskiner. Investeringar i maskiner kunde skrivas av på ett antal år, medan investeringar i de s.k. mjuka värdena skulle belasta budgeten det år kostnaderna togs. Förändrade regler skulle öka företagets vilja och möjligheter att investera i utveckling. Här fanns ett hårt motstånd bland traditionellt skolade revisorer och även om några vanns för tanken blev resultatet magert. Det fanns också fler som talade för samma sak, bl.a. Leif Edvinsson som arbetade på Skandia. Dokumentet "Vår syn på mjuka värden" översattes till engelska och var uppe till diskussion i den internationella ekonomorganisationen CIADEC, men där var det traditionella synsättet förhärskande. Det blev många och långa diskussioner i några år och ökad förståelse vanns för synsättet, men tyvärr inga direkta resultat. Ett konkret resultat av arbetet blev dock ett engagemang i att starta och utveckla Nyckeltalsinstitutet, tillsammans med externa aktörer. Syftet med institutet var att skapa en

årlig översikt över hur företag och organisationer agerar i ett antal personalekonomiska dimensioner. Genom det skulle människans och kompetensens betydelse i företagens verksamhet lyftas fram. Och medlemmar och potentiella medlemmar såg att förbundet engagerade sig i att underlätta för kompetensutveckling.

Yrkesetik var också en fråga där förbundet stack fram hakan under Jörbys ordförandetid. Civilekonomer ansågs ha ett moraliskt riskyrke, vilket också blev titeln på den första delen av en skriftserie som då såg dagens ljus. Många tyckte nog att frågor om etik skulle föras mer slutet inom kåren. Men förbundet menade att det var viktigt att visa att debatten fördes och inte minst att förbereda studenterna på den verklighet de senare skulle möta. Yrkesetiska riktlinjer arbetades fram bl.a. med inspiration från CF som haft sådana i många år. En yrkesetisk telefonrådgivning inrättades också, där medlemmar anonymt kunde komma i kontakt med seniora medlemmar med stor erfarenhet från näringsliv och offentlig förvaltning. Ett handfast sätt att ge stöd och vägledning.

JÖRBYS BETYDELSE

Vad kom Jan-Erik Jörby och hans ledarskap att betyda? Under sin ordförandetid förde Jörby förbundet ut ur skuggan. Civilekonomerna drev under hans tid angelägena samhälls- och medlemsfrågor. Det stärkte förbundets profil och visade att det inte bara var ett lydrike under Civilingenjörsförbundet. Civilekonomerna kom att bli mer respekterade av medlemmar och omvärld. Successivt blev därmed även Saco-förbunden samarbetspartners istället för det hot som 1986 års strategidokument utmålade dem som.

Att Civilekonomerna 1998 startade ett eget kansli, som sedan 2000 utvidgades och flyttade till egna lokaler, var även det en frukt av Jörbys ordförandetid. Vinsten blev en förstärkt förbundsprofil, möjlighet att utveckla medlemmarnas nytta av förbundet, ökad respekt bland med- och motparter samt självförtroende och framåtanda inom organisationen. Civilekonomerna hade nått den högsta divisionen!

Benny Johansson var förbundssekreterare 1991–1997; därefter förbundsdirektör till 2013.

Nazismen
hade kommit
till makten i en
”KULTURSTAT”

Hur såg lärarna på diktaturer?

Filmen ”Hets” av **INGEMAR BERGMAN** där latinläraren Caligula spelade huvudrollen har kommit att etsa fast bilden av den nazistiske läraren. Men hur förhöll sig egentligen den svenska lärarkåren till totalitära idéer? Historikern **PER HÖJEBERG** har studerat hur den svenska lärarkåren förhöll sig till såväl nazism som kommunism.

TEXT Per Höjeberg

Jag förväntar mig att få se det bästa
de har och har inte åkt TUSENTALS
mil för att se något mediokert

Frågor kring totalitära ideologiers fotfäste i Sverige väcker ofta ett stort intresse. Åtskilligt är skrivet och forskat kring detta och om vilka grupper som har varit mer benägna än andra att falla för den här typen av odemokratiskt budskap. Nationalsocialismen är kanske det främsta exemplet på detta. Jag menar att begreppet ”överklassnazism” – där en rad yrkeskategorier kollektivt klassats som nazistiska – är tvivelaktigt. Den forskare som kommit problemet närmast, enligt min mening, är Helene Lööw som klassar nazismen som en ”medelklassföreteelse”. I mycket mer begränsad omfattning har även kommunismen granskats och på senare år har dessa båda ideologier börjat jämföras i så kallade ”Komnaz-projekt”.

DEMOKRATINS SKOLA

I våras gav jag ut avhandlingen ”Utmaningar mot demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen 1933-1945”, nazismen och sovjetkommunismen 1933-1945”, som undersöker detta problemkomplex. Avhandlingen tar sin utgångspunkt i ett begrepp som svenska lärare ofta använde sig av: ”demokratins skola”. Både den tyska nationalsocialismen och den sovjetiska kommunismen utmanade denna skola, men på olika sätt. Nazismen hade kommit till makten i en ”kulturstat” de svenska lärarna kände sig befryndade med. Det kommunistiska maktövertagandet skedde i ett Tsarrysland som betraktades som obotligt omodernt och efterblivet, med en skola lärarkåren inte

kände någon gemenskap med. Den tyska reformpedagogiken inspirerade, den gamla ryska skolan sågs som ett avskräckande exempel. Denna skillnad fick konsekvenser för lärarkårens hantering av dessa båda stater och ideologier. Det nazistiska maktövertagandet motogs med förskräckelse, den ryska revolutionen och den tidiga sovjetstaten med nyfikenhet och viss beundran. Det var främst signalerna om att reformpedagogiken fått ett fotfäste i den sovjetiska skolan som gjorde den intressant inte bara för de svenska lärarna, utan för en rad liberalt sinnade västeuropéer och amerikaner som åkte till Sovjetunionen för att ”se in i framtiden”. En av dessa var den amerikanska reformpedagogen John Dewey, som hade ett högt anseende även i Sverige. Han gjorde på sommaren 1928 ett besök i Sovjetunionen och blev mycket imponerad. Vid hemkomsten fick han frågan om han inte hade blivit medtagen enbart till uppvisningsskolor och därför borde förhålla sig lite mer kritisk till det han sett. På detta svarade Dewey att han hoppades att de skolor han besökte var uppvisningsskolor, i den bemärkelsen att det fanns något att visa upp. Jag förväntar mig att få se det bästa de har och har inte åkt tusentals mil för att se något mediokert, skrev han efter besöket. På samma sätt resonerade många svenska lärare efter ett besök i detta framtidens land. De var medvetna om att det var en tillrättalagd bild de såg, men försvarade den positiva skildringen av den sovjetiska skolan med att även vi i Sverige visar upp det bästa vi har för våra besökare. ”Jag skulle vilja se den stad i Sverige som sänder en besökande skolman från ett annat land till de sämsta

Hitlerungdomar från Odenwaldskolan i Heppenheim på marsch. Foto: Bundesarchiv

och mest omoderna skolorna” skrev en besökande svensk folkskollärare i en artikel i Svensk Lärartidning (1939:35). Det var förväntningarna som styrde berättelserna och dessa var stora på den nya sovjetiska skolan. Där genomfördes för första gången en reformpedagogik i stor skala, som tidigare enbart funnits som en teori eller genomförts på särskilda experimentskolor.

Det var två diskurser som i Sverige dominerade bilden av den unga sovjetstaten: en om det romantiska men

hopplöst efterblivna Ryssland/Sovjetunionen, en om den rationella sovjetstaten som med stormsteg var på väg in i framtiden. De svenska lärarna hanterade utvecklingen i sovjetsamhället med en kombination av dessa diskurser. Den romantiska diskursen användes för att släta över de totalitära drag man trots allt såg. Sovjetunionen hade ett så tungt arv att bära på och var fortfarande så efterblivet att det behövdes hårda tag från statsledningens sida. Den rationella diskursen användes för att bli imponerad av

”Nazismen hade förstört den andliga fostran av de unga. **NAZISMEN** avvisades då den stod för en brutal och militaristisk människosyn.”

moderniteten. Modernitet var en stark ingrediens i lärarnas identitet. Med hjälp av den moderna teknologin och social ingenjörskonst skulle skolans och samhällets alla problem lösas. Sovjetunionen visade här vägen.

När utvecklingen i Tyskland och Sovjetunionen studeras var för sig blir kontrasterna stora. Tyskland övergick från att vara ett föregångsland till att bli ett avskräckande exempel. De stora reformpedagogiska framstegen hade rivits ner, en kvävande kollektivistisk och militaristisk uppfostran hade tagit över. Den sovjetiska utvecklingen gick i motsatta riktningen från efterblivenhet och analfabetism till modernitet och framsteg.

När de båda ideologierna behandlades tillsammans på hemmaplan blev resultatet ofta ett annat: båda ideologierna var totalitära hot mot demokratins skola. Här ställdes en individualistisk nyhumanistisk människosyn i Sverige mot de kollektivistiska tendenser som kom både från Tyskland och Sovjetunionen, med militaristisk drill och ideologisk indoktrinering. Även här finns dock gradskillnader i framställningen. Hitlerjugends framfart i den tyska skolan oroade lärarna. Komsomols lika förödande framfart i den sovjetiska skolan såg däremot lärarna inte på samma sätt.

LÄRARIDENTITET SOM MÅTTSTOCK

Kommunismen och nazismen bedömdes med den egna läraridentiteten som måttstock. Det som överensstämde med de egna idealen var bra: nyhumanism och demokratisk, individualism medborgarfostran. Det som stred emot dessa avvisades. Detta för att inte bryta den fast förankrade ställningen om politisk neutralitet.

Avhandlingens empiri kommer främst från de fyra stora lärarorganisationernas pressorgan: Svensk Lärartidning för Sveriges allmänna folkskolläraryrke, Lärarinneförbundet för Sveriges Folkskolläraryrke, Folkskollärarnas tidning för Sveriges Folkskolläraryrke och Tidning för Sveriges Läroverk för Läroverksläraryrkes Riksförbund, samt det rika arkivmaterial dessa organisationer lämnat efter sig

Propagandabild från den Sovjetiska pionjärorganisationen. Texten lyder: Åt barnens bästa vän – åt den väldige STALINS ära.

på TAM-arkiv. Det är alltså i första hand lärarorganisationernas inställning som analyseras. Min forskning pekar på vissa skillnader mellan förbunden. De kvinnliga folkskollärarna var mer villiga att kritisera utvecklingen i Tyskland, men föll å andra sidan i större utsträckning för de utopiska dragen i den sovjetiska utvecklingen. Läroverksläraryrket dröjde med sina ställningstaganden och uttryckte sig försiktigare, men efter 1936 tog även de klart avstånd från utvecklingen i Tyskland, ofta med nyhumanistiska argument. Nazismen hade förstört den andliga fostran av de unga. Nazismen avvisades då den stod för en brutal och militaristisk människosyn. Utvecklingen i Sovjetunionen kommenteras knappast alls av läroverksläraryrket, som var mycket mer försiktiga med politiska uttalanden.

Enligt avhandlingen går det alltså med säkerhet att säga att den svenska lärarkåren avvisade nazismen, för folkskolläraryrket redan på våren 1933, då de bröt alla förbindelser med sina tyska systerorganisationer, då dessa i rask takt nazifierades. Med Sovjetunionen fanns det inga kontakter att bryta och brist på kunskaper om detta väldiga land gjorde det svårt att bilda sig en uppfattning. Detta ledde till en kluvenhet. Det går dock enligt avhandlingen att se en förskjutning i synsättet. Efter krigsutbrottet 1939 blev synen på Sovjetunionen mer kritisk. De utopiska förväntningarna på landet hade då övergått i en mer realistisk erfarenhet. Den stora terrorn 1936–38 var en bidragande orsak till denna omsvängning. Sovjetunionen kom så småningom att betraktas som ”en totalitär stat”, besläktad med Tyskland och Italien.

Per Höjeberg, fil.dr. i historia vid Stockholms Universitet

TCO

och internationalismen

Hur har TCO sett på människor från andra kulturer? **LEIF JACOBSSON** från TAM-Arkiv har studerat TCO:s historia av internationellt engagemang.

TEXT Leif Jacobsson FOTO TAM-arkiv

Det var i en nationalistisk jordmån i vilken den svenska tjänstemannarörelsens första fackligt-organisatoriska skott växte fram på 1920- och 30-talen. Kanske var det inte så konstigt, ty de statliga ämbetsmännen var ofta knutna till nationen som idé. De hade nämligen sitt ursprung i ett skikt som kallades "betjante" (de skrivkunniga som tjänade kungamakten, staten och därmed nationen). Arbetarna var mer riktade mot världen – det internationella. Det var bl.a. med hänsyn tagen till tjänstemännens utsiktspunkt som den socialdemokratiska landsfadern Per Albin Hansson beslöt att lansera den svenska folkhemsideologin. När tjänstemännen bildade fackliga organisationer var de ofta mer inriktade på samarbete med arbetsgivarsidan än arbetarnas motsvarigheter.

Samtidigt bildades 1923 en tjänstemannainternational som politiskt stod till vänster – Confédération internationale des travailleurs intellectuels (CITI). Den var en motsvarighet till arbetarnas socialdemokratiskt orienterade international. Den bestod av organisationer för offentligt anställda tjänstemän. Dit var några svenska tjänstemannaförbund också anslutna. Men historien tog en tvär vändning när nazisterna 1933 tog makten i Tyskland. Internationalens ledare – Albert Falkenberg – blev då tvungen att fly till Sverige. Andra världskrigets utbrott ledde sedan till att internationalen lades i malpåse. Den skulle aldrig komma att återuppträda i sin gamla form.

Direkt efter krigets slut bistod TCO i uppbyggnadsarbetet efter den förödande storkonflikten. Utvecklingen under efterkrigstiden ledde till ökad globalisering av såväl arbete

som kapital. Det var efter andra världskriget som den svenska tjänstemannarörelsen blev internationell på allvar. År 1946 bildades först en international som skulle samla alla de östliga och västliga fackliga rörelserna. Men under det kalla krigets tidsålder uppkom snart motsättningar mellan de kommunistiska och de mer marknadsorienterade facken. De västliga organisationerna grundade därför Fria Fackföreningsinternationalen (FFI) vid en kongress i London 1949. Den skulle bestå av "den fria världens" fackliga organisationer.

Under efterkrigstiden började en process av avkolonisering. Det blev nu viktigt att vinna förtroende bland de folk som var i färd med att frigöra sig från det koloniala oket. Inom FFI skulle det komma att ingå delegater från afrikanska, asiatiska och sydamerikanska fackföreningar. Inom TCO blev det förbundsledare Valter Åman som först fick ansvar för de internationella frågorna. Eftersom Sverige hade en sådan hög organisationsgrad både bland arbetare och tjänstemän fick LO och TCO en betydelsefull roll i internationalen.

SAMLANDET

FFI initierade snart ett omfattande internationellt solidaritetsarbete. Vid 1957 års FFI-kongress blev det beslutat om att upprätta en internationell solidaritetsfond. Det hade blivit uppenbart att FFI inte kunde klara sig enbart med

Direkt efter KRIGETS slut bistod TCO i uppbyggnadsarbetet efter den förödande storkonflikten.

inkomster från de obligatoriska medlemsavgifterna. TCO och LO tillhörde de organisationer som hörsammade FFI:s vädjan om handling. Man beslöt att genomföra en stor insamling till förmån för FFI:s solidaritetsfond. Hösten 1959 startade LO och TCO:s gemensamma aktion ”TCO hjälper” med en internationell afton vid Stockholms konserthus. Evenemangets konferencier – den kände skådespelaren Edvin Adolphson – liknade det svenska folkhemmet vid ett isolerat julkalas i en värld av nöd. Ett annat evenemang inleddes den tolfte januari 1960. Då startade ett ekipage där LO-ordföranden Arne Geijer och TCO:s förbundsdirektör Valter Åman drog en jordglob från Norra Bantorget i Stockholm. Två sådana jordglober syntes sedan under fjorton dagar i Stockholm och dess förorter. De drogs av LO och TCO-medlemmar som ett bidrag till den gemensamma aktionen. Kampanjen ”TCO hjälper” åtföljdes av en omfattande affischkampanj, bössinsamling-

LO-ordföranden ARNE GEIJER och TCO-direktören VALTER ÅMAN drog en jordglob från Norra Bantorget i Stockholm.

ar, lokala möten med film och föredrag om u-länder.

Från hösten 1959 till våren 1960 genomförde TCO sin första insamling till förmån för världens fattiga regioner. I informationsbroschyren ”TCO hjälp över gränserna, för internationell solidaritet. Varför behöver de fattiga länderna vår hjälp?” ges en beskrivning av situationen. Framträder bilden av en del av världen som kommit på efterkälken i utvecklingen. De rika ländernas ansvar ansågs vara att hjälpa de fattiga att lyfta sig ur fattigdomens trollcirkel. Ekonomisk utveckling måste bl.a. komma ur ett sparande där löneökningarna under en period var mindre än ökningen av produktionen. Men det behövdes fackföreningar och bistånd från den rika världen för att mildra de sociala konsekvenserna.

Beskrivningen av problemen och dess lösning anknyter till den dominerande analysen i väst. Människorna i de fattiga länderna är ”trollbundna” i fattigdom, enligt skriften. Eftersom människorna svälter blir de sjuka och sjukdomen

gör att de inte kan arbeta och därför svälter. Eftersom de är ”okunniga” och ”vidskepliga” håller de fast vid gamla traditioner och levnadsformer och motsätter sig de förändringar som skulle kunna förbättra deras levnadsförhållanden. Jordägarna plundrar människorna på den skörd de bärgar. Fattigdomen beskrivs som bottnande i faktorer som ålderdomliga sociala hierarkier, religiösa fördomar och brist på västerländsk arbetsmoral. Skriften utgår från en social evolutionistisk och linjär utveckling där samhällen går igenom olika stadier, från tradition till modernitet (eller tidigare från ”barbari” till ”civilisation”). Orsaken till bristen på ”utveckling” – tekniskt, socialt och moraliskt – vad gäller länderna i Afrika, Asien och Latinamerika sägs bottna i den traditionella kulturen. Denna beskrivs således som något statiskt och hindrande. Den syn på problematiken som träder fram i skriften är en beskrivning djupt inbäddad i maktrelationerna kring den tidigare koloniala politiken.

Vid insamlingens avslut våren 1960 hade något över en miljon samlats in. Vid TCO-kongressen 1961 överlämnades 750 000 kronor till FFI, bl.a. ca 3000 till en nystartad FFI-skola i Kampala. Vid denna skola hade TCO:s Sven Fockstedt – med ett förflutet inom TBV – utnämnts till rektor. I en artikel i TCO-tidningen 1958 nr 22 berättar han att själva begreppet ”fackförening” är något nytt och okänt för de flesta afrikaner. Afrikanerna har en medfödd talang för debattkonst kan han också meddela. Fockstedts omdömen om ett förment homogent ”Afrika” är en del av ett kolonialt arv och det har också levt kvar som ett ”neokolonialt” arv (se te.x. Dahl 2001).

I början av sextioalet vädjade FFI återigen till medlemsorganisationerna i Europa och Amerika att ge bidrag till organisationens solidaritetsfond. År 1962 startades således, på initiativ från FFI, en andra insamling till förmån för den internationella solidaritetsfonden. Även denna gång skedde insamlingen till förmån för FFI-skolan i Kampala, men också för upprättandet av en ny FFI-skola i Västafrika samt för stöd åt tjänstemännens organisationssträvanden i u-länderna. ”Gåvan som förräntas” var mottot på den affisch som användes på den andra TCO-insamlingen för fackligt uppbyggnadsarbete i u-länderna. Affischen avbildade en vit hand längst upp som sträcks mot en svart hand längst ned på bilden. Bakom händerna skymtar den afrikanska kontinenten. På hösten 1963 avslutades den här andra

Valter Åman som hjälper till med insamlingen. Foto: Foto-Hernried

insamlingen som även den gav runt en miljon kronor.

Man betonade hela tiden från de fackliga ledarnas sida att den svenska hjälpen var till gagn för både mottagarlandet och för det svenska samhället – att gåvorna gavs i ett ”upplöst egenintresse”. Biståndet var ”gåvan som förräntar sig”. En bättre ekonomi i den fattiga världen skulle betyda nya marknader för svenska produkter. Att hindra lönesänkningar bland u-ländernas arbetare innebar att svenska arbetare kunde upprätthålla sin lönenivå. En demokratisk utveckling i syd betydde att världskommunismen inte flyttade fram sina positioner.

TCO:s kongress 1964 beslöt att upprätta ”TCO:s fond för internationellt fackligt samarbete”. Fonden tillfördes 1–2 kronor per medlem och år under 20 år för samarbete med FFI. Kongressen beslutade också att tillföra fonden kvarvarande medel från de två tidigare insamlingarna.

FACKET RADIKALISERAS

1975–76 hade pengarna tagit slut när det gällde insamlingsdelen. Samtidigt hade vädjanden kommit om hjälp till fackligt arbete i Chile, Spanien och Sydafrika. Detta ledde

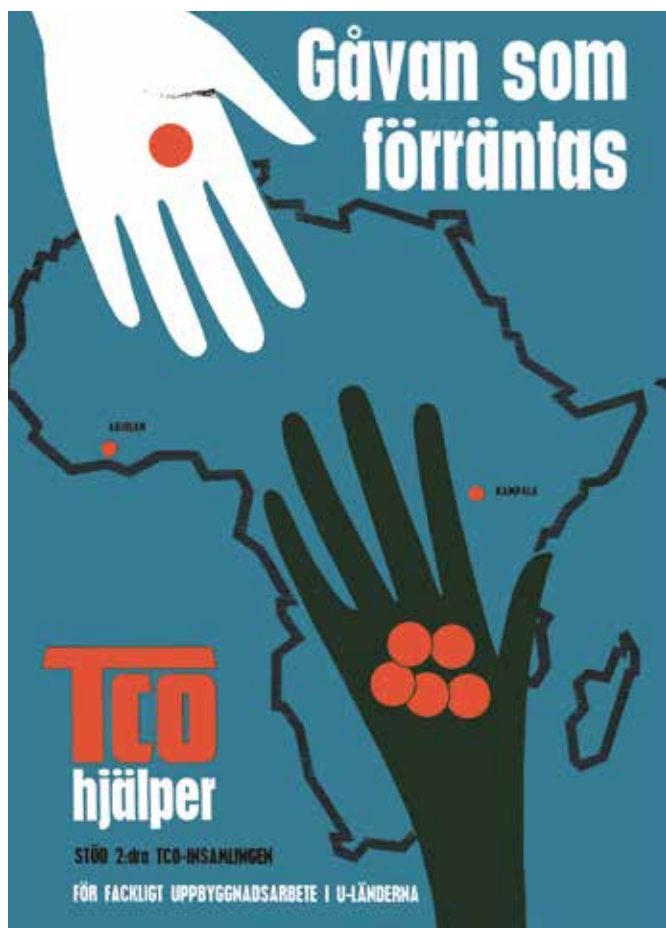
till att TCO-kongressen 1976 gav styrelsen i uppdrag att genomföra en tredje TCO-insamling för internationell solidaritet. Fokus blev fackföreningarna i Chile, Spanien och Sydafrika. Under den här tiden hade debatten svängt och kopplingen till västvärlden och dess politik var inte lika tydlig. Före TCO-kongressen 1974 och i viss mån under kongressen uppstod en debatt om att FFI hade ägnat sig för mycket åt att kritisera förhållandena i öst. Det talades om att FFI lade för mycket fokus på kampen mot kommunismen och på att stödja fackföreningar i östblocket. Solidaritet med tredje världen var kravet för dagen.

Den radikalare tidsandan illustreras också av att kampanjsymbolen till stor del hade röd färg, bl.a. bestod den av en röd jordglob. Texten lød: ”TCO för internationell facklig solidaritet”. Men det fanns oppositionella inom TCO som menade att man istället borde stödja de då illegala fackföreningarna i Polen, liksom en del andra västliga fackföreningar gjorde. I sin artikel ”Den svenska aktiva utrikespolitiken” (i *Historisk tidskrift*, 2014:2) diskuterar Thomas Jonter hur den svenska utrikespolitiken under Palme-erans ”aktiva utrikespolitik” såg politisk förändring som möjlig att åstadkomma i tredje världen medan man hade låg tilltro till möjligheterna att bidra till förändring i östblocket. Där hamnade istället säkerhets- och nedrustningspolitiken i förgrunden.

Insamlingen som gick under namnet ”TCO för internationell facklig solidaritet” offentliggjordes i samband med TCO-kongressen i juni 1976. Avsikten var att skapa resurser för facklig utbildning och organisationsuppbyggnad i länder där löntagarna kämpade mot diktatur, rasdiskriminering och andra former av förtryck. Insamlingen genomfördes från hösten 1976 till vintern 1978 som en två år lång kampanj för information och insamling. Internationell solidaritet diskuterades på tusentals fackliga möten och massor med trycksaker spreds. Många studiecirklar genomfördes också: ”Välj värld – det brådskar med en ny ekonomisk världsordning” och ”Storbolagens värld – eller vår?” är några exempel. Drygt 2,4 miljoner kronor inflöt under kampanjperioden. Man hade förväntat sig någonstans runt 10 miljoner. Som synes lyckades måhända kampanjen bättre som information än som insamling.

Efter denna tredje insamling kunde ”TCO för internationell facklig solidaritet” ha kvar sitt 90-konto. Num-

Broschyr från kampanjen 1962 med vit givarhand och svart mottagarhand.

ret kunde användas för framtida insamlingar till TCOs internationella fond. Och verksamheten fortsatte med olika typer av insamlingar. Ett exempel är ”En timlön för freden” som var en insamling som genomfördes 1985–86. Men efter 1990-talets intåg rapporteras inte längre om några fackliga insamlingar i TCO:s regi.

LO-TCO BISTÅNDSNÄMND

Fria Fackföreningsinternationalen hade en tydlig ideologi. Redan från början proklamerades det att alla FFI:s solidaritetsaktioner skulle finansieras med egna, fackliga medel. Fackföreningarna skulle vara oberoende. Organisationerna skulle vara fria från alla misstankar om att ha sålt sitt oberoende för pengar. Det skulle inte – såsom de kommunistiska facken – vara betalda av statliga ”regeringspengar”. Det var också tänkt att hjälpen skulle ges multilateralt. FFI:s eller någon yrkesinternationalers biståndsverksamhet var

ju inte kopplat till något särskilt land och skulle inte ha sin egen, nationella fana vajande över arrangemangen. Det var internationalen som stod för hjälpen och avsikten var i första hand att det skulle bli till hjälp för mottagaren och inte till ära eller nytta för givaren. FFI:s tekniska biståndsverksamhet till de unga medlemsorganisationerna i de ekonomiskt underutvecklade länderna bedrevs från de regionala organisationerna och kontoren samt av ett stort antal fackliga ”missionärer”. Med tiden övergav allt fler medlemsorganisationer den oberoende hållningen. De började finansiera sin biståndsverksamhet med statliga medel. Det ledde till att FFI:s solidaritetsfond successivt krympte.

Våren 1961 skapade den svenska regeringen en särskild beredning för biståndsfrågor. I utredningen var statsministern ordförande och organisationerna väl företrädde. TCO företrädde genom Sven Fockstedt. Genom en snabbutredning skapades den myndighet som kom att bli SIDA. Till en av chefsposterna rekryterade statsrådet Olof Palme en representant från TCO. I styrelsen fick TCO också en plats som Sven Fockstedt skulle inneha till sin pensionering 1983.

I motsats till utlandet fortsatte svenska LO och TCO en tid att finansiera sin biståndsverksamhet med endast fackliga pengar och bidra till FFI:s multilaterala verksamhet. Men inom LO hade Lantarbetareförbundet en avvikande mening. Förbundet tog 1970 kontakt med SIDA för att pröva möjligheten av att ur de ständigt ökande svenska biståndsmedlen få bidrag också till facklig utbildningsverksamhet i u-länder. Förbundet fick ett positivt besked. Även fackliga organisationer kunde påräkna medel för utbildningsprojekt liksom kooperativa, religiösa, andra folkrörelser tidigare hade erhållit sådana bidrag. Detta beslut ledde till att en åsiktsförändring kom till stånd inom svensk fackföreningsrörelse i sin helhet. Nu välkomnades regeringspengarna.

Den nära samverkan mellan LO och TCO i internationella sammanhang som hade blivit en konsekvens av de båda centralorganisationernas anslutning till FFI samordnades i LO/TCO:s Internationella kommitté. Från och med 1977 ändrades medelstillsdelningen för fackligt biståndsarbete. LO/TCO tilldelades då ett ramanslag med redovisning till SIDA i efterhand. Det innebar bl.a. att det fanns möjlighet att öka det fackliga biståndsarbetet i form av ett fler projekt och projekt av större format. Det ledde också till tillkomsten av LO/TCO biståndsnämnd. Staten stod

nu för merparten av finansieringen. En anledning till att kanalisera medel via fackföreningsrörelsen var att skapa en bredare opinionsförankring för biståndet.

1990-TALET OCH DÄREFTER

Från 1990-talet och under 2000-talet sker en väsentlig förändring vad gäller TCO:s intresse för bistånd och facklig internationalism. Marknadsekonomin får allt större betydelse och borta är den tydliga vänsterretoriken från 1970- och 80-talen. Fokus flyttades från att nästan helt vara koncentrerat till länder i tredje världen och den fackliga uppbyggnaden i södra Europa till att också gälla uppbyggnadsarbetet i de tidigare kommunistländerna i Europa. Nu handlade det om att medverka i demokratiseringsprocessen i Öst- och Centraleuropa. Under 1990-talet framhöll man att fria fackliga organisationer var ett väsentligt inslag i en fungerande

En anledning till att KANALISERA medel via fackföreningsrörelsen var att skapa en bredare opinionsförankring för biståndet.

demokrati. Det gällde inte minst under den omvandling av länderna i Öst- och Centraleuropa som pågick.

Från 2006 finns dokument som visar att den operativa verksamheten under andra halvåret ligger inom ramen för befintliga landprogram i bl.a. Algeriet, Kenya och Ukraina. I Algeriet stod arbetsmarknadens parter inför utmaningar som ett resultat av landets strävan att ersätta planhushållning med marknadsorienterad ekonomi och ersätta enpartistaten med politisk pluralism. De algeriska parternas gemensamma intresse var att ta del av svenska erfarenheter kring marknadsutsättning av offentlig verksamhet samt privatisering av statsägda företag. I Kenya hade fack och arbetsgivare en klar inriktning på stöd vad gäller produktivhetsfrågor syftande till jobbskapande och utveckling av småföretagsamheten. I Ukraina hade man efter omfattande diskussioner med de tre arbetsgivarorganisationerna och två fackliga organisationer som ingått i samarbetet enats om att prioritera grundläggande arbetsmarknadsfrågor, nämligen den sociala dialogen och konfliktlösningen. Till allt detta skulle TCO bidra.

AVSLUTNING

Redan i begynnelsen av TCO:s och LO:s stöd till fackföreningar i tredje världen fanns tanken på globaliserings konsekvenser för löntagarna världen över. Ett stöd till fackföreningarna i de fattiga länderna leder till att löntagarna där kan försvara sina löner och förbättra sina arbetsvillkor. Om löntagarna i de mindre bemedlade regionerna istället möts av krav på försämrade villkor skulle det i förlängningen kunna leda till arbetsgivarnas krav på sänkta löner även hos oss. På det sättet såg man ett samband mellan löntagarna i deras egenskap av lönearbetare. Det fanns säkert också mycket folkligt engagemang kring insamlingarna.

Men detta innebar inte att man betraktade folken i Afrika, Asien och Sydamerika som likvärdiga människor. Speciellt den inledande retoriken från 1950- och 60-talen präglades av en tydlig kolonial tradition. Slående är affischen från 1962 med en vit givarhand från ovan och en svart mottagarhand underifrån. ”Vi” och ”dom”. Från och med 1970-talet kom retoriken att bli mer vänsterinriktad och även ländervalet speglar detta. På 1990-talet kom ytterligare en omsvängning präglad av en mer marknadsinriktad internationell politik.

Utvecklingen verkar också kunna beskrivas som en tilltagande byråkratisering av biståndet. FFI betonade medlemsorganisationernas frihet och oberoende. Löntagarna skulle inte – som i öst – offra sin politiska och andliga frihet för att erhålla ekonomisk rättvisa, menade den amerikanska fackföreningsrörelsen. Vi tillhör varken Standard Oil eller Stalin. Men snart kom de ändå att ta emot statsbidrag och slussa hjälpen bilateralt. De svenska facken höll en period emot, som insamlingarna visar. Men från och med 1970-talet blev den fackliga hjälpen intimt sammankopplad med den svenska statens biståndspolitik i och med grundandet av LO-TCO:s biståndsnämnd.

Källor:

TCO:s arkiv. TAM-Arkiv.

Dahl, Gudrun. Responsibility and Partnership in Swedish Aid Discourse. Nordiska Afrikainstitutet. Discussionpaper 9. 2001.

Jonter, Thomas: ”Den svenska aktiva utrikespolitiken och Östeuropa” i Historisk Tidskrift, 2014:2.

Elevernas trotsighet kan också ses som ett logiskt led i den **DYNAMIK** som ofta uppstår i mötet mellan lärare och trilskende elever

Maktspelet i skolan

Skolans klassrum kännetecknas ofta av ett maktspel mellan lärare och elever. Antropologen **KAJSA RUDBECK** visar vilka relationer och vilken dynamik som uppstår i sådana maktmöten.

TEXT Kajsa Rudbeck ILLUSTRATION Ulf Lundqvist

I dagens svenska skola pågår ett maktspel: ett återkommande inslag i skolvardagen är förhandlingar och maktkamper mellan elever och lärare när det gäller elevernas själva utförande av lektionsarbetet. Elever låter helt enkelt bli att utföra de aktuella lektionsuppgifterna för att istället hålla på med andra, otillåtna aktiviteter såsom mobilanvändning eller datoranvändning eller ägna sig åt mer utagerande aktiviteter och på olika sätt skapa oreda i klassrummet. Så var även fallet på den högstadieskola i Stockholmsområdet där jag själv gjorde fältarbete under läsåret 2014–2015. Dessa olika strategier för att undkomma lektionsarbete innebär också att elever utmanar klassrummets regelverk och auktoritetsordning och är ett centralt tema inom den internationella skolforskningen. Utmaningen av

klassrummets ordning har ofta tolkats som ett sätt för elever att opponera sig mot sin underordnade roll i relation till läraren. Redan på 1960-talet uppmärksammades denna rollfördelning av skolforskaren Philip Jackson som hävdade att skolan liknar institutioner såsom mentalsjukhus och fängelser i den meningen att eleverna ofrivilligt befinner sig i skolan medan skolpersonalen har möjlighet att lämna institutionen. Sedan dess har den tydliga auktoritetsskillnaden mellan lärare och elever diskuterats av ett flertal skolforskare, i Sverige såväl som internationellt.

Elevernas trotsighet kan också ses som ett logiskt led i den dynamik som ofta uppstår i mötet mellan lärare och trilskende elever. I situationer då elever på olika sätt försöker undslippa lektionsarbete eller bryter mot reglerna försöker läraren i allmänhet genom uppmaningar och för-

VÄLKOMNA TILL
ER ALLRA
FÖRSTA
SKOLDAG,
BARN

"VI BÖRJAR
MED ATT
NI TALAR
OM VAD
ERA PAPPOR
"ÄR....

MIN PAPPA
ÄR VEGETERIAN

MIN PAPPA JOBBAR I

SUNES
CHARK

MIN PAPPA
ÄGER
Bäck & Party
Färg & Partym

MIN PAPPA HAR
KENNEL

MIN PAPPA SÄLJER
BEGAGNADE BILAR

MIN "ÄR INVANDRARE

maningar se till att eleverna börjar jobba eller slutar upp med det aktuella regelbrottet. Här ett exempel från mitt eget fältarbete: under en matematiklektion klättrar Simon och Gustav omkring på diskbänken och plockar med saker som står högst upp på skåpen i klassrummet. Läraren Sofia skriker åt dem att sätta sig ner, Gustav och Simon lyder inte. "Vilken klass går ni i egentligen?" säger Sofia då. "Det borde du veta", svarar Simon. "Ja men man kan undra", säger Sofia varpå Simon skämtsamt replikerar: "Du kanske börjar bli senil". Ett kort tid senare går han och sätter sig. Gustav har nu börjat gå omkring i klassrummet istället för att klättra på diskbänken. Sofia uppmanar honom att sätta sig ner, han lyder inte, hon säger till honom en gång till, han sätter sig fortfarande inte.

I situationer som dessa uppstår en maktkamp mellan eleven och läraren: ibland lyder eleven läraren och börjar jobba eller upphör med regelöverträdelserna, andra gånger nonchaleras lärarens förmaningar. Då uppstår en viss växelverkan mellan elevens och lärarens ageranden: när läraren ingriper mot elevens regelbrott blir det en bekräftelse för eleven att protesten lyckats, något som i sig sporrar hen till fortsatta regelöverträdelser. Motstånd förutsätter en auktoritet att opponera sig mot liksom maktutövning att

det finns ett motstånd, eller annorlunda uttryckt: kontroll och motstånd har en tendens att reproducera varandra. Som skolforskning visat riskerar regler och förbud därför att ge upphov till fler regelbrytande handlingar genom att öppna upp för möjliga sådana handlingar och även göra dessa attraktiva som medel för protest. Situationen är dock mer komplex än så. Elevens motståndshandling kan paradoxalt nog också tolkas som ett omedvetet sätt att försöka upprätta eller upprätthålla det disciplinära ramverk som den samtidigt vänder sig emot. Detta eftersom elevens trotsiga ageranden framtvingar reaktioner från lärarnas sida som i sin tur är ett bevis för just detta regelverk – motståndshandlingen blir ett sätt att testa denna auktoritet och dess gränser.

Denna maktkampsdynamik är alltså en viktig förklaring till elevernas jobb-undvikande och trotsiga beteenden. När det gäller elever med så kallad lägre socioekonomisk bakgrund (till denna kategori hörde majoriteten av de elever jag följde under mitt eget fältarbete) kan deras "jobb-ovilja" och trotsiga tendenser också förstås som ett sätt att distansera sig från skolan som en institution för bättre ställda samhällsgrupper där de med så kallad lägre klassbakgrund har små chanser att nå framgång. Detta hänger samman

med att elever tillhörande den sistnämnda gruppen har begränsad tillgång till kulturellt kapital, för att utgå från sociologen Pierre Bourdieus terminologi. Barn med mer privilegierade klassbakgrunder får med sig förhållnings-sätt, förmågor och vanor hemifrån som ger dem fördelar i skolan, medan barn med så kallad lägre socioekonomisk bakgrund saknar denna sorts kulturella privilegium. Som en konsekvens av detta upplever sig dessa barn ha (och har också) begränsade möjligheter att nå studieframgångar i skolan och låter därför ofta bli att satsa på studierna. Familjers tillgång till kulturellt kapital påverkar också hela familjens inställning till skola och utbildning: ju större

Detta är dock inte
hela bilden: trots alla
tillrättavisningar och
tjat hinner lärare förstås
lägga en del tid på själva
UNDERVISNINGEN

tillgång till sådant kapital, desto mer investerar familjen i (barnens) utbildning. Föräldrar med begränsad tillgång till kulturellt kapital har därför i allmänhet låga förväntningar på sina barns studieprestationer och värdesätter utbildning i långt mindre utsträckning än föräldrar med mer privilegierade klassbakgrunder. Ett vedertaget faktum är också att lågutbildade föräldrar har sämre möjligheter att ge sina barn uppbackning och stöd i studierna, något som även det minskar barnens studiemotivation och försämrar deras chanser att nå framgång i skolan.

Allt detta leder till att dessa barn i många fall distanserar sig från skolan och då bland annat genom trotsiga beteendetendenser. Just så tolkar sociologen Paul Willis brittiska arbetarklasskillars oppositionella beteenden i skolan i 1970-talsklassikern *Learning to Labour*. Till följd av sin

klasstillhörighet hänvisades dessa killar till traditionella arbetarklassyrken istället för högre studier i framtiden, något som gjorde det poänglöst för dem att alls satsa på skolan. Därför tog de avstånd från den genom att utmana klassrummets auktoritetsordning och helt enkelt låta bli att ägna sig åt skolarbetet.

I många fall leder dessa distanseringsstrategier av naturliga skäl till att eleverna uppnår låga studieresultat, eftersom de helt enkelt inte genomför sina lektionsuppgifter. De låga resultaten är också en konsekvens av själva den maktkampsdynamik som dessa jobb-undvikande strategier ger upphov till. När elevrollen i hög utsträckning kännetecknas av trots och lärarrollen av ingripanden och tillrättavisningar får detta förstås konsekvenser för lärares möjligheter att ägna sig åt det de egentligen är där för att göra, undervisa, något som i sin tur påverkar elevernas möjligheter att uppnå goda studieresultat.

Men detta är inte hela bilden: trots alla tillrättavisningar och tjat hinner lärare förstås lägga en del tid på själva undervisningen. Lärare intar också i allmänhet ett uppmuntrande förhållningssätt i mötet med eleverna, berömmar dem och stöttar dem i studierna – så gjorde exempelvis alla lärarna på den skola där jag själv gjort fältarbete. Dessa uppmuntrande lärarstrategier fungerar som en motvikt till de ständigt pågående maktkamperna och kan i många fall motverka elevers upplevelse av att vara chanslösa i skolan och även påverka deras studieprestationer i en mer positiv riktning. På så sätt skapas också utrymme för eleverna att tillägna sig andra, mer ”skoltillvända” självbilder liksom för elever och lärare att hitta nya och mer konstruktiva sätt att interagera med varandra i skolvardagen.

Namnen på elever och lärare i texten är fingerade.

Kajsa Rudbeck är doktorand i socialantropologi vid Stockholms Universitet

Litteratur

Jackson, Philip W. 1990[1968]. *Life in Classrooms*. New York: Teachers College Press.

Willis, Paul E. 1977. *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. Farnborough: Saxon House.

SAMLINGARNA

Fackligt samarbete om anställningstryggheten

Vad är bakgrunden till att Saco-facken idag så ihärdigt försvarar LAS? **LARS HÅKANSSON** har studerat frågan i en kandidatuppsats i ekonomisk historia.

TEXT Lars Håkansson FOTO TAM-Arkiv

När tjänstemannafacken SIF, SALF och CF 1969 lyckades teckna ett femårigt avtal med SAF inleddes ett fackligt samarbete som några år senare skulle resultera i bildandet av Privattjänstemannakartellen, PTK. Huvudsyftet med avtalet och samarbetet var att komma undan LO:s dominerande roll som lönesättare. Mindre känt är att parterna också gjorde ett försök att avtalsvägen lösa tjänstemännens anställningstrygghet, något som blivit aktuellt när efterkrigstidens högkonjunkturer avmattades i slutet av 1960-talet och arbetslösheten bland tjänstemännen hade börjat stiga oroväckande. Jag har – i en kandidatuppsats i ekonomisk historia – utforskat det fackliga samarbetet mellan SIF, SALF, CF och SAF. I denna studie har jag använt mig av tidigare utforskat material från TAM-Arkiv.

Denna exklusiva rätt att avskeda kom efter hand att BEGRÄNSAS genom sedvänja, kollektivavtal och lagar

ANSTÄLLNINGSTRYGGHETEN

Så länge som industrin gått på högarv under efterkrigstiden, hade anställningstryggheten varit ett mindre problem. Om ett företag drog ned på personalstyrkan fanns det andra företag med brist på arbetskraft. Även inom den växande offentliga sektorn fanns det arbete. Men från mitten av 1960-talet mötte exportindustrin ökande konkurrens från andra länder. Samtidigt gjorde sämre statsfinanser att den offentliga sektorn inte längre kunde växa. Ny teknik och nya arbetsmetoder gjorde också att arbetsgivarna efterfrågade kompetens som den äldre arbetskraften inte alltid hade. Arbetsförmedlingen fick allt svårare att lösa sitt uppdrag.

Från såväl fackligt som politiskt håll kom krav på att anställningstryggheten, framför allt för den äldre arbetskraften, måste förbättras. År 1969 tillsattes en utredning under landshövding Valter Åman, Åmanutredningen, vilket 1974 ledde fram till ”Lagen om An-

ställningsskydd”, LAS. Men om problemen borde lösas på frivillig väg, genom avtal mellan arbetsmarknadens parter eller lagstiftning var länge en öppen fråga, och denna ambivalens speglas i det arkivmaterial från SIF och CF som beskriver arbetet i Arbetsgruppen för Tjänstemannens Trygghet, ATT.

Arbetsgivarna hade i den s.k. decemberkompromissen 1906 med LO fått igenom sina krav på arbetsgivarens ”rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga och avskeda arbetare” i utbyte mot arbetares och arbetsgivares rätt att organisera sig. Denna exklusiva rätt att avskeda kom efter hand att begränsas genom sedvänja, kollektivavtal och lagar som bl.a. förbjöd uppsägning p.g.a. militärtjänstgöring, havandeskap, facklig verksamhet m.m. Inom industrin tillämpades av hävd ofta anställningstidens längd som grund för turordning men även skicklighet eller försörjningsbörda. Men om kollektivavtal saknades eller var svaga hade arbetsgivaren i princip fri uppsägningsrätt.

ATT-GRUPPEN

När SIF och SALF 1969 slöt kollektivavtal med SAF bildades Arbetsgruppen för tjänstemännens trygghetsfrågor, ATT. Till en början utarbetade man förslag till sjukersättningar och avgångsersättningar. När ett femårigt löneavtal slöts mellan SAF å ena sidan och SIF, SALF och CF å den andra, kom även CF med i arbetet, som nu inriktades på den ”egentliga anställningstryggheten”. Från tjänstemannaledamöterna fanns ett önskemål om ett avtal om en fastare reglering av ”personalinskränkningar samt äldre anställdas trygghet i anställningen”, medan arbetsgivarsidan ansåg att sådana frågor var svåra att reglera i avtal, eftersom förutsättningarna var så olika mellan företag. Från SIF/SALF/CFs sida gjordes ett utkast till ett sådant avtal 1970. Men SAFs representant meddelade att utkastet på arbetsgivarsidan ”mottagits

med något som liknade bestörtning”. För att arbetsgruppen skulle kunna fortsätta arbeta övergick man till mindre kontroversiella frågor som ”samhällets roll” i form av arbetsförmedlingens funktion. I juni 1971 ville SIF/SALF/CFs förhandlingsråd (FR) ha en lägesrapport från gruppen. Från mötet med FR rapporterades att arbetet i gruppen gått mycket trögt och att arbetsgivarrepresentanterna var ”kallsinniga” till ett ”fast regelsystem” men kunde tänka sig ”mera allmänna skrivningar om anställningstrygghet”.

Några dagar senare rapporterar Förhandlingsrådet att man begärt förhandling med SAF ”avseende de frågor som ATT-gruppen behandlar” eftersom ”SAF-representanterna i ATT-gruppen ej synes ha några fullmakter att föra frågan om trygghetsavtal framåt”. Man skriver vidare att om inte SAF ändrar inställning är alternativet att ”ATT-gruppen får nya direktiv att arbeta fram tekniska skrivningar till ett avtalsförslag oavsett parternas nuvarande inställning” eller ”att hela avtalsfrågan strandas” och också att man är beredda att ta risken för strandning.

Resultatet blev en strandning. Den 20 april 1972 meddelade SAFs styrelse att man avvisade förslaget. I tidningen Arbetsgivaren gav SAF de fackliga parterna skulden för strandningen, SIF/SALF/CF tillbakavisade kritiken i ett gemensamt nyhetsbrev. Enligt Stig Gustafson, TCOs chefsjurist och ledamot i Åmanutredningen, meddelade SAF ”lakoniskt att dessa frågor lämpa sig icke för kollektiv-avtalsreglering”.

Under tiden fortsatte Åman-utredningen sitt arbete och det började stå klart att anställningstryggheten skulle komma att lagregleras. På hösten 1972 träffades representanter från arbetsgivare och fack för ”diskussion av långsiktiga gemensamma frågor” och inför mötet skriver Ingvar Seregard man skulle ”kunna diskutera tjänstemännens

Resultatet blev en strandning. Den 20 april 1972 meddelade SAFs styrelse att man AVVISADE förslaget.

trygghetsproblematik utifrån de tidigare misslyckade förhandlingarna mellan SAF och ISAM, pågående lagstiftningsarbete och [...] på sikt kunna lägga en ny grund för konkreta åtgärder”. I samband med löneförhandlingar i januari 1973 lyckas man också få till stånd ett trygghetsavtal med arbetsgivarna. Detta trygghetsavtal innehöll bland annat ett särskilt skydd för tjänstemän äldre än 55 år. Uppsägning av dessa fick först ske sedan parterna i ett gemensamt råd försökt hitta en annan lösning än uppsägning, till exempel omplacering. Det fanns också andra regler om personalplanering och samarbete, och parterna bildade ett gemensamt trygghetsråd, TRR, för att underlätta omställning, av de som ändå blev uppsagda. ATT-gruppen kom under följande år att tillsammans med SAF bygga upp detta råd, som fortfarande är verksamt.

INGEN ENHETLIG SYN

SAF hade lämnat ATT-gruppen när förhandlingarna med SAF strandade våren 1972, och inte heller inom tjänstemannafacken var man eniga om vilken väg man skulle gå. CF förordade avtal framför lag och såg inte heller samma problem för de äldre som SIF och SALF gjorde. Medlemmarna i CF var mestadels unga, och de äldre medlemmarna drabbades ytterst sällan av arbetsbrist. Problemet var snarast att de unga hade svårt att få en adekvat anställning efter examen. De avtalsförslag ATT-gruppen och Åman-utredningen förordade som skyddade främst de med lång anställningstid i samma företag,

Trygghetsavtalet innehöll bland annat ett särskilt skydd för tjänstemän äldre än 55 år.

CF förordade avtal framför lag och såg inte samma problem för äldre som SIF och SALF gjorde.

gynnade inte civilingenjörerna, snarare tvärtom. Att CF ändå valde att samarbeta med SIF och SALF får antas bero på att det övriga fackliga samarbetet var så viktigt att man gav med sig i denna fråga som vid den här tiden inte ansågs viktig. Bemanningen i samarbetsorgan som FR och ATT speglade organisationernas medlemsantal. SIF var avgjort störst och av arkivmaterialet framgår att det är SIFs, och kanske TCOs, synpunkter som får störst genomslag.

Men debatten inom Saco, som framgår av arkivmaterialet, tyder ändå på att man

inom Saco anade att även äldre medlemmar i en framtid kunde drabbas av arbetsbrist. Idag kan dessa förbunds äldre medlemmar vara glada över att det i LAS finns en lag som tvingar arbetsgivaren att åtminstone förhandla innan uppsägning och som underlättar omställning till ny försörjning. Idag är det Saco-facken som ihärdigt försvarar LAS medan TCO-facken är beredda att ge upp väsentliga delar av regelverket.

Lars Håkansson pensionerad civilingenjör, student i ekonomisk historia.

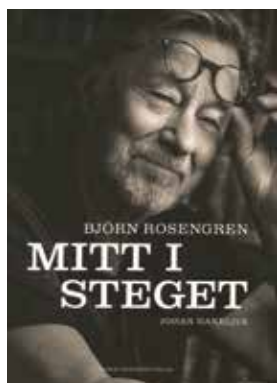
Det fanns också andra
REGLER om personal-
planering och
samarbete

Ingvar Seregård i talarstolen. Foto: Allan Myrman

Björn Rosengren

mitt i steget

Mitt i steget

Björn Rosengren/Johan Hakelius
Albert Bonniers förlag, 2016

Björn Rosengrens mor föreslog att hennes son skulle bli brandman när han blev stor. Men istället blev han en av få svenskar som arbetat i toppositioner i såväl fackföreningsrörelsen, politiken som affärsvärlden. Nu har den förre TCO-ordföranden givit ut sina memoarer.

Memoarboken har skrivits tillsammans med journalisten Johan Hakelius. Rosengren är alltså en man med minnen från flera samhällsområden. För TAM-Arkiv – som dokumenterar TCO och dess förbunds historia – är det intressanta med Rosengren/Hakelius bok dess insikter i den fackliga utvecklingen under den tid Rosengren var aktiv inom SKTF (nuvarande Vision) och TCO. Det var han nämligen under en

ganska lång, händelserik och skiftande period, från 1970- till 90-talet. Inom den fackliga rörelsen initierade Rosengren nya arbetsmetoder och hade en ledarstil som väckte såväl entusiasm som intern kritik.

1982 valdes Björn Rosengren till TCO:s ordförande. Han hade börjat sin yrkesbana som bilmekaniker och sedan arbetat sig upp. Rosengren var alltså inte akademiker som företrädarna Lennart Bodström och Otto Nordenskiöld. Istället var han spontan, ivrig och nytänkande. Han kom snabbt att bli omtalad. Redan på 1970-talet hade han skapat rubriker när han använt det nya greppet att som facklig företrädare Wallraffa som sjukvårdsvårdbiträde. I kontrast till debatten om de samtida fackföreningsledarna kunde han visa att han var mån om att förstå gräsrotterna.

Som TCO-ordförande var han pionjär när han införde reklam som en del av det fackliga informationsarbetet. Många invände att facket ju var en folkrörelse och borde aktivera sina medlemmar istället för att lita till kommersiella metoder. Men Rosengren pekade på SAF:s framgångar i opinionsbildningen och parafraserade det som Frälsningsarméns grundare William Booth hade sagt om medryckande musik: "Varför ska djävulen ha monopol på goda idéer?"

Slående är hur mycket av det som Rosengren initierade i det fackliga arbetet – t.ex. reklam och engagerandet av personer från näringslivet – som var så kontroversiellt på 1980-talet numera är närmast självklara fack-

liga arbetssätt. Vad man än tycker: Rosengren var före sin tid. Men memoarerna ger också exempel som illustrerar varför hans ledarstil ledde till motsättningar. Ibland förbereddes styrelsemedlemmarna inför ett kommande möte genom att ordförande Rosengren före sammanträdet höll ett telefonmöte och sökte övertyga ledamöter om sin uppfattning – men han hoppade över vissa i styrelsen...

När Rosengren började inom SKTF (Sveriges kommunaltjänstemannaförbund) befann sig facket i samhällets mitt: fackliga utbildningar växte i omfång och en rad arbetsrättsliga reformer initierades av den socialdemokratiska regeringen. Från 1980-talet försvagades facket. Hur ska man värdera Rosengrens insats? Hos TAM-Arkiv finns det historiska materialet om såväl SKTF:s som TCO:s utveckling. Genom studier på TAM kan envar bilda sig en uppfattning om fackets förändring för att forma sig en uppfattning om hur framtiden borde gestalta sig.

Den av Hakelius bearbetade memoarboken ger mycket ny kunskap om Rosengrens livsfilosofi och skiftande levnadsöde. Men det är tyvärr också en bok som det ibland kan vara lite svårt att hänga med i. Det är en tjock bok: 500 sidor lång. Och den som transkriberat en intervju av Rosengren vet att han är en person som kan snabbt hoppa från den ena händelsen eller anekdoten till den andra. Boken bär också spår av detta trots att den kännetecknas av en strikt kronologi. Men ändå: läs den!

LEIF JACOBSSON

Rak och krokig väg – genus i teknikkarriären

**Den raka och den krokiga vägen:
om genus, ingenjörer och
teknikkarriärer**

Line Holth
Universitetstryckeriet i Karlstad,
2015

”Jag har en yngre bror som har stöttat mig i det här. Han har ju samma utbildning som jag men han valde ju rätt med en gång (...) han gick mera den raka vägen än min krokiga.”

Citatet kommer från en intervju i Line Holths doktorsavhandling ”Den raka och den krokiga vägen: Om genus, ingenjörer och teknikkarriärer”. Ingenjörsyrket har traditionellt varit ett utpräglat ”mansyrke”. Forskning inom genus och teknikområdet har visat att det finns en stark materiell och symbolisk koppling mellan teknik och manlighet. Genom långvariga homosociala socialisationsprocesser har män kontinuerligt haft kontakt med maskiner och teknik. Ingenjörsutbildningarna öppnades så

småningom också upp för kvinnor. Men fortfarande är könssegregeringen inom ingenjörsutbildningarna påtaglig, något som beror på traditionella genusroller.

I avhandlingens fokus står de två mest könssegregerade ingenjörsgrannarna – data och maskiningenjörsutbildningarna. Genom såväl kvalitativa intervjuer med ingenjörer som en kvantitativ totalundersökning av över 3000 ingenjörers karriärmönster, undersöker Holth vilka tecken på förändringar som kan upptäckas vad gäller ingenjörsyrkets nuvarande könssegregering. Boken berör flera olika forskningstraditioner, men kan tydligt placeras i gränslandet mellan genus- och teknikforskning och arbetsvetenskaplig forskning.

Begreppet ”statsfeminism” är ett sätt att beskriva den institutionalisering av feministiska och jämställdhetspolitiska intressen som ägde rum på 1970-talet för att integrera kvinnorna på arbetsmarknaden. Den politiska visionen har varit ”dubbel emancipation”, det vill säga att män ska ta ett större reproduktivt ansvar och kvinnorna ska ut på arbetsmarknaden i större utsträckning. Diskussionen om ”den nya mannen” är i stor utsträckning något som kan ses i ljuset av den statliga maskulinitets- och jämställdhetspolitiken.

Men det finns en kritik också. Detta handlar om att familjepolitiken, genom att erbjuda rättigheter som långa föräldraledigheter och utbyggd barnomsorg, har garanterat kvinnors förankring på arbetsmarknaden men inte deras karriärmöjligheter. Det har kallats ”välfärdsparadoxen”.

Tidigare internationella jämförande

studier har visat att Sverige haft en av industrivärldens mest könssegregerade arbetsmarknader något som går stick i stäv med Sveriges starka politiska jämställdhetssträvanden. Den höga könssegregeringen och den svenska statens jämställdhetsambitioner har av denna anledning karaktäriserats som en paradox.

För att förändra de väletablerade genusrelationerna inom ingenjörsyrket tycks familjelivet vara en nyckelfråga. Kvinnor och män möts av olika acceptans för föräldrarollen. Kvinnor möts av högre förståelse i relation till föräldraroll och engagemang i familjelivet. Män däremot förväntas vara goda anställda och fokusera på arbetslivet.

Avhandlingen visar att även om mycket av de gamla rollerna finns kvar har mycket hänt jämfört med för tjugo år sedan. Genusrelationerna är på väg att förändras. En omorientering inom den reproduktiva sfären öppnar upp för ett mindre könssegregerat arbetsliv, vilket utmanar antagandet att teknik och ingenjörsvetenskap är något som är förbehållet män. Samtidigt menar Holth att förändrade genusrelationer ställer nya krav på arbetslivets organisering och organisatoriska arbetsvillkor. Kan föreställningen om ”idealarbetaren” – en arbetstagare som ställer upp på långa arbetsdagar med oförutsägbart arbetstid – i framtiden förändras, så att den i större utsträckning är förenligt med ett intresse för barn och familj? En annan åsikt är förmodligen att en ökad tillgång till ”hushållnära tjänster” är en lösning på problematiken kring kvinnornas karriärmöjligheter.

LEIF JACOBSSON

BILDER FRÅN TAM-ARKIVET

Daco "De anställdas centralorganisation" var en centralorganisation för privatanställda tjänstemän. Det var en av föregångarna till dagens TCO.

Valda dokument från TAM-Arkivs samlingar.

Ur sjuksköterskan Berta Wellins efterlämnade handlingar.

Ur samlingarna

TAM-Arkiv har källorna till tjänstemännens och akademikernas historia. Vi bevarar, ordnar, tillgängliggör och främjar forskning på arkiven.

Vi har arkiv från fackförbund, intresse- och yrkesorganisationer och enskilda personer. De utgör ett folk rörelsernas, den fackliga organisationens, professionernas och arbetslivets samhällshistoria och kulturarv.

TAM-Arkiv välkomnar alltså besök av forskare, studenter och den intresserade allmänheten. Vi håller till i Alvik utanför Stockholm. På vår hemsida www.tam-arkiv.se hittar du mer information

VÄGAR

Larsson: Vet Ni, om man kan få någorlunda hyggligt logi och mat någonstans, om man fortsätter den här vägen?

Den mötande: Det är bara rakt fram.